

Wojciech Hasik

Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu

POLITYKA RACHUNKOWOŚCI I RACHUNKOWOŚĆ KREATYWNA A KRYZYS FINANSOWY

Streszczenie: Artykuł poświęcony jest dwóm problemom związanym ze zjawiskiem rachunkowości kreatywnej. Po pierwsze, zawiera analizę etymologiczną terminów: „polityka rachunkowości”, „polityka bilansowa” oraz „rachunkowość kreatywna”. Terminy te często są błędnie traktowane jako synonimy, co w przypadku terminu „rachunkowość kreatywna” i pozostałych dwóch terminów jest oczywistym nieporozumieniem. Po drugie, autor poddaje analizie aktualny wpływ kryzysu finansowego na wykorzystywanie rachunkowości kreatywnej, szczególnie w zakresie wpływu wyceny i prezentacji instrumentów finansowych na sytuację finansową i rentowność jednostek gospodarczych. Uważa, że menedżerowie finansowi, poddawani w tej sytuacji wyjątkowo mocnej presji ze strony rynków finansowych (szczególnie ze strony sektora bankowego), częściej i chętniej wykorzystują instrumenty rachunkowości kreatywnej.

Słowa kluczowe: rachunkowość kreatywna, polityka rachunkowości, polityka bilansowa, sprawozdawczość finansowa, kryzys finansowy.

1. Wstęp

Przed niniejszym artykułem postawiono dwa cele: 1) dokonać analizy znaczeń terminów „polityka rachunkowości” oraz „rachunkowość kreatywna”, opisać relacje zachodzące pomiędzy tymi pojęciami i naszkicować krótki rys etymologiczny tych terminów; 2) wskazać na szczególność aktualnej sytuacji gospodarczej, którą w mediach określono mianem kryzysu, i jej wpływ na sprawozdania finansowe prezentowane za rok 2008 oraz przedstawić tę sytuację jako szczególny kontekst stosowania przez zarządy przedsiębiorstw rachunkowości kreatywnej przy konstruowaniu sprawozdania finansowego za ten rok.

Cel pierwszy (analiza etymologiczna terminów zaawizowanych w tytule artykułu) pozwoli, zdaniem autora, usystematyzować nieład pojęciowy panujący w tym zakresie w języku rachunkowości w Polsce. Historia najnowsza naszej dziedziny nauki pozostaje pod wpływem odmiennych tradycji rachunkowości – kontynentalnej, w tym niemieckiej oraz anglosaskiej. Rodzi to wiele nieporozumień, wśród których autor identyfikuje nieporozumienia w zakresie terminologii.

Cel drugi wynika, zdaniem autora, z potrzeby chwili. W ostatnim kwartale 2008 r. można było zaobserwować skrajnie niekorzystne zmiany na rynkach finansowych w skali zarówno globalnej, jak i krajowej. Sytuacja ta w sposób zdecydowany wpłynęła na sprawozdania finansowe przedsiębiorstw w Polsce. Rodzi to naturalny grunt dla wzmożonej aktywności zarządu w ramach prowadzonej rachunkowości kreatywnej.

2. Kryzys na rynkach finansowych i jego przejawy

Kryzys jest aktualnie obecny w świadomości społecznej. Został ogłoszony przez media. Pośrednio przez ten fakt zaczyna oddziaływać w sferze realnej gospodarki. Jednak niektórzy ekonomiści zaczynają kwestionować prawidłowość określania zmian obserwowanych w gospodarce nie tylko polskiej, lecz również globalnej mianem kryzysu. Szczególnie celne spostrzeżenia zaprezentowała w tym zakresie na konferencji zorganizowanej przez PTE w dniu 9 marca 2009 r. prof. A. Kamela-Sowińska¹, wskazując na dane makroekonomiczne i fakty potwierdzające, że określanie obserwowanych zmian mianem kryzysu jest nieuprawnione.

Również zdaniem autora właściwszym określeniem obserwowanych zmian w gospodarce polskiej jest spowolnienie gospodarcze. Świadczy o tym ograniczona skala negatywnych zmian miar przyjętych powszechnie jako miary sytuacji gospodarczej, takich jak: stopa bezrobocia (według aktualnych danych w Polsce mamy stopę bezrobocia², która nie wskazuje na istotne negatywne zmiany w poziomie zatrudnienia), PKB (obserwujemy dodatnie wartości wskaźnika w obliczu recesji w niektórych innych krajach UE).

Jednak nieco trudniejsza sytuacja jest możliwa do zidentyfikowana na rynkach finansowych w Polsce. Wpływ globalnych negatywnych zmian na krajową sytuację makroekonomiczną jest wyraźny. Przejawia się przede wszystkim:

- niezwykle dynamiką zmian kursów walutowych – stawiającą pod znakiem zapytania skuteczność zabezpieczeń, powodującą wzrost zadłużenia denominowanego w walutach obcych oraz powodującą niepewność w gospodarce,
- brakiem płynnego rynku międzybankowego – powodującym ograniczenia dostępu do przewidywalnych źródeł finansowania z punktu widzenia banków, co przekłada się w sposób bezpośredni na utrudniony dostęp do finansowania kredytowego dla przedsiębiorstw,
- problemami sektora bankowego strefy euro, co spowodowało odcięcie źródeł dodatkowego finansowania polskiego sektora bankowego. Do tej pory polski sektor bankowy mógł liczyć na wsparcie właścicielskie (depozyty lub pożyczki

¹ Treść wystąpienia dostępna jest w formie stenogramu na stronach PTE.

² Według Eurostatu stopa bezrobocia w Polsce kształtowała się w lutym 2009 r. na poziomie 7,4% wobec średniej stopy w UE na poziomie 7,9%. GUS podał nieco wyższy wskaźnik: 10,9%. W obu przypadkach odnotowano wzrost w porównaniu do stycznia 2009 (odpowiednio z 7,1% i 10,5%), jednak wskaźnik ten był niższy niż w styczniu 2008 (odpowiednio 8% i 11,3%).

podporządkowane), podczas gdy obecnie zdarzają się sytuacje, w których to banki działające na polskim rynku dofinansowują banki-matki (przez np. wypłatę dywidendy, pożyczki lub depozyty).

Polskich przedsiębiorstw dotyczą skutki nałożenia się kilku negatywnie oddziałujących czynników makroekonomicznych, które wywołują:

1) **wzrost niepewności** – związany z sytuacją na rynkach finansowych ograniczających lub wyłączających możliwość przewidywania zmian na tych rynkach i dokonywania jakichkolwiek wiarygodnych szacunków – w efekcie poważnie ograniczających możliwość zabezpieczania się przed ryzykiem wynikającym z tych rynków,

2) **ograniczenie dostępu do źródeł finansowania** spowodowane sytuacją na rynku międzybankowym, co z punktu widzenia przedsiębiorstw jest problemem najważniejszym, często warunkującym zapewnienie kontynuacji działalności – bez dostępu do finansowania bieżącego nawet przedsiębiorstwo o zdrowych fundamentach i niezagrażonym zbyciu nie będzie mogło kontynuować działalności,

3) **spadek przychodów** – spowodowany ograniczeniem popytu, co wywołane może być albo realnym ograniczeniem potrzeb, albo celowym odraczeniem lub ograniczaniem przez nabywców nakładów inwestycyjnych lub konsumpcyjnych w obliczu ogłaszanego w mediach kryzysu,

4) **wzrost kosztów** – przede wszystkim za sprawą kosztów finansowania zewnętrznego, które w przypadku niektórych podmiotów wzrosły blisko dwukrotnie – pomimo istotnego zmniejszenia stóp referencyjnych przez Radę Polityki Pieniężnej w ostatnim półroczu.

W przypadku przedsiębiorstw zorientowanych na produkcję eksportową czynniki te niejednokrotnie występują łącznie. W niektórych przypadkach istotnie zagrożiły kontynuacji działalności spółki. W jednostkowych przypadkach przypieczętowały upadłość podmiotów, których działalność podstawowa oceniana była do tej pory przez analityków bardzo dobrze.

3. Polityka rachunkowości i rachunkowość kreatywna – problemy terminologiczne

Analiza publikacji z zakresu rachunkowości rodzi wniosek, że w języku naszej dziedziny nauki odnaleźć możemy wiele terminologicznych niejasności. Polegają one na wzajemnym utożsamianiu pojęć, które zostały zaczerpnięte spoza polskiej tradycji rachunkowości. W tradycjach owych przypisywano im znaczenia odbiegające od przyjętych w polskim piśmiennictwie. Zdaniem autora problem ten dotyczy szczególnie terminów, takich jak: „polityka rachunkowości”, „polityka bilansowa” oraz „rachunkowość kreatywna”. Przy czym rozumienie i sposób używania tych terminów ulegały swoistej ewolucji³. Najpierw polityka bilansowa rozumiana była jako

³ Szczegółowej analizie znaczeń terminów „polityka bilansowa”, „polityka rachunkowości” i „rachunkowość kreatywna” oraz ich ewolucji w języku rachunkowości polskiej poświęcono rozdział rozprawy dyplomowej: W. Hasik, *Polityka bilansowa jednostki gospodarczej w teorii i praktyce*.

zespół czynności i decyzji podejmowanych w trakcie roku obrotowego oraz w trakcie sporządzania sprawozdania finansowego, które miały na celu wywarcie założonego wpływu na adresata sprawozdania finansowego i skłonienie go do określonych działań. Przy czym zakres polityki bilansowej zawężano wyłącznie do działań i decyzji legalnych (tzn. wynikających bezpośrednio z zakresu swobód w regulacjach prawnych). Rozumienie takie wiązało się z bezpośrednim zapożyczeniem tego terminu z niemieckiej tradycji i praktyki rachunkowości.

Tabela 1. Definiowanie polityki bilansowej na gruncie niemieckiej tradycji rachunkowości

Źródło	Cytat
G. Wöhe, <i>Die Handels-und Steuerbilanz</i> , Monachium 1990, za: [Sawicki 2001, s. 25]	„(...) ogół zgodnych z prawem decyzji podmiotu gospodarczego, mających na celu takie ukształtowanie wykazywanych w bilansie: wyniku finansowego, majątku, zobowiązań i innych źródeł finansowania, aby zapewnić optymalną realizację zamierzeń gospodarczych. Środkiem tej polityki jest odpowiednie wykorzystanie, przy znajomości teorii bilansowania, przepisów prawnych zezwalających przy sporządzaniu bilansu i wycenie bilansowej na postępowanie według uznania lub na wybór pomiędzy różnymi sposobami postępowania dopuszczonymi przez ustawodawcę”
G. Sieben, M.J. Matschke, E. Köning, <i>Bilanzpolitik</i> , Stuttgart 1981, za: [Webber, Kufel, Cebrowska 1993, s. 182]	„(...) są to wszystkie przedsięwzięcia podejmowane w trakcie roku obrotowego i podczas sporządzania zamknięcia rocznego (ze względu na systematyczne tworzenie bilansu), mające na celu wpływ na ocenę adresata bilansu i skłonienie go do pożądaných zachowań”

Źródło: opracowanie własne na podstawie cytowanych źródeł literatury.

W późniejszym okresie do rachunkowości polskiej zaczerpnięto z tradycji anglosaskich termin *accounting policy*. Wywołało to wiele nieporozumień, które pojawiły się na początku wieku XXI. Polegały one przede wszystkim na utożsamieniu obu pojęć. Wybrane cytaty ilustrujące tę prawidłowość przedstawia tab. 2.

Stan taki obserwujemy również w wielu aktualnych publikacjach oraz wypowiedziach autorów przedmiotu. Uzasadnia to postawienie pytania: czy są to pojęcia zbieżne? Analiza etymologii angielskiego *accounting policy* (źródłosłów polityki rachunkowości) wskazuje jednoznacznie, że w przypadku tego terminu chodzi o zasady, reguły, prawa, nie zaś czyjąś aktywność w celu osiągnięcia zamierzonych celów⁴. Bardziej odpowiednim tłumaczeniem zatem byłoby: zasady, reguły rachunkowości. I w takim znaczeniu termin ten został wprowadzony do polskiego systemu prawnego przez ustawę o rachunkowości⁵ – zamiennie do zasad rachunkowości.

⁴ W słownikach języka polskiego pojęcie „polityka” tłumaczone jest przeważnie jako czyjeś zręczne, przemyślane postępowanie w celu osiągnięcia określonych zamierzeń (np. *Słownik języka polskiego* [Szymczak 2000]).

⁵ Art. 3, ust. 1, pkt 11 ustawy o rachunkowości.

Tabela 2. Zamienne używanie terminów: „polityka bilansowa” i „polityka rachunkowości”
(wybrane przykłady)

Źródło	Cytat
[Sawicki 2001, s. 23]	„W literaturze anglojęzycznej stosuje się termin «polityka rachunkowości», zaś w literaturze niemieckojęzycznej – «polityka bilansowa»”
[Cebrowska 2002, s. 14]	„Takie rozumienie potwierdza także literatura przedmiotu, w której innym określeniem polityki rachunkowości jest polityka bilansowa (...)”
[Schweitzer 2001, s. 160]	„1. Polityka w zakresie sprawozdawczości mieści się w centrum zainteresowania pozytywnej teorii rachunkowości. Jeśli słuszne jest twierdzenie, że zasady tej polityki niezwiązane z przepływem środków pieniężnych nie mają wpływu na decyzje inwestorów, należy zastanowić się, dlaczego stosuje się określoną politykę bilansową i co decyduje o jej kształcie. 2. Na poziomie przedsiębiorstwa punktem wyjścia do formułowania hipotez jest „proces tworzenia polityki rachunkowości”, na który składa się podejmowanie przez zarząd decyzji dotyczących alternatywnych rozwiązań. (...)”

Źródło: opracowanie własne na podstawie cytowanych źródeł literatury.

Istniejące zamieszanie przypieczętowane zostało pojawieniem się w języku rachunkowości – w tym przypadku głównie za sprawą mass mediów – popularnego terminu „rachunkowość kreatywna”, wprowadzonego również z tradycji anglosaskiej (*creative accounting*). Pojęcie to było i jest w dalszym ciągu definiowane na wiele sposobów, a definicje proponowane przez poszczególnych autorów różnią się w niektórych przypadkach dość istotnie. Podejmując próbę przyjęcia spójnej definicji, zdaniem autora, najlepiej odnieść się do piśmiennictwa anglojęzycznego.

Z powyższego wynika, że pojęcie rachunkowości kreatywnej jest w swej istocie zbieżne z pojęciem polityki bilansowej. Oba oznaczają instrumentalne kształtowanie sprawozdania finansowego z zamiarem uzyskania z góry zaplanowanych celów. Identyfikujemy oczywiście wiele różnic, spośród których najważniejszą jest element oceny działań opisywanych tymi terminami. Podsumowując te różnice, zauważamy, że Niemcy uważają te działania za etycznie i legalnie dozwolone (neutralne), a z punktu zarządzania pożyteczne, podczas gdy Brytyjczycy są zgodni, że są to działania nieetyczne i najczęściej nielegalne⁶.

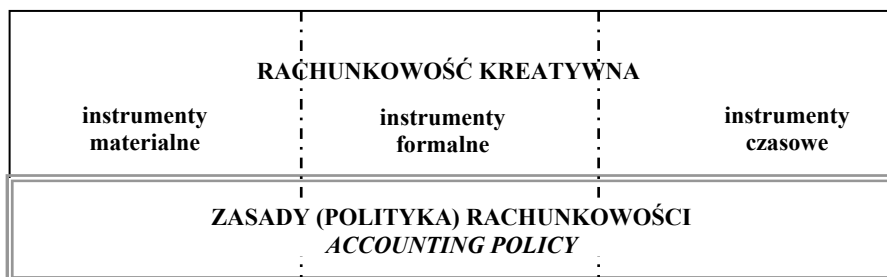
Jednak bardziej szczegółowa analiza awizowanego problemu wykracza poza problemy stawiane w niniejszym opracowaniu. Na jego potrzeby przyjęto równoznaczność terminów: „polityka bilansowa” i „rachunkowość kreatywna”.

⁶ W powoływanej dysertacji autor bardziej szczegółowo identyfikuje różnice pomiędzy brytyjskim i niemieckim poglądem na instrumentalne kształtowanie sprawozdań finansowych. Ogólnie wynikają one z odmiennych tradycji rachunkowości, na które składa się wiele elementów o charakterze ekonomicznym i prawnym. Mając powyższe na uwadze, dla potrzeb niniejszego opracowania przyjęto, że są to terminy opisujące te same działania i w tym sensie są zbieżne.

Tabela 3. Definiowanie rachunkowości kreatywnej (*creative accounting*) w brytyjskiej literaturze przedmiotu

Źródło cytatu	Punkt widzenia autora	Cytat
I. Griffiths, <i>Creative Accounting</i> , Sidgwick & Jackson, London 1986, s. 1	dziennikarz czasopism ekonomicznych	„Każda firma w kraju (w Wielkiej Brytanii) manipuluje przy swoich zyskach. Każde publikowane sprawozdanie finansowe opiera się na księgach, które zostały lekko przygotowane lub całkowicie upieczone. Wszystkie wyniki, które są prezentowane inwestorom publicznym dwa razy do roku, są zmienione, aby chronić winnych. Jest to największy trik od czasów konia trojańskiego. (...) W rzeczywistości oszustwo to jest w doskonałym smaku. Jest ono całkowicie legalne. To jest właśnie rachunkowość kreatywna”
M. Jameson, <i>Practical Guide to Creative Accounting</i> , Kogan Page, London 1988, s. 7-8	praktyk, księgowy	„Na proces księgowania składa się zmaganie się z zagadnieniami wymagającymi osądu oraz rozwiązywanie konfliktów pomiędzy konkurencyjnymi podejściami do prezentowania rezultatów zdarzeń i transakcji gospodarczych. (...) Ta swoboda daje możliwości manipulacji, oszustwa i niewłaściwej prezentacji (informacji sprawozdawczej). Takie działania – praktykowane przez mniej sumiennych (uczciwych) przedstawicieli zawodu księgowych – znane są jako rachunkowość kreatywna”
K. Naser, <i>Creative Financial Accounting: Its Nature and Use</i> , Prentice Hall, Hemel Hempstead 1993, s. 2	teoretyk akademicki	„Rachunkowość kreatywna polega na transformacji liczb w sprawozdaniu finansowym z takich, jakimi są naprawdę, na takie, jakimi pragną je widzieć sporządzający sprawozdanie, przy wykorzystaniu istniejących zasad oraz/lub ignorując niektóre z nich bądź też wszystkie”

Źródło: opracowanie własne na podstawie: [Blake, Amat, Dowds 1998, s. 24-25].

Rys. 1. Relacje pomiędzy rachunkowością kreatywną a zasadami (polityką) rachunkowości

Źródło: opracowanie własne.

Powracając do pojęć, które zostały zaawizowane w tytule niniejszego opracowania („rachunkowość kreatywna” i „polityka rachunkowości”), przekonujemy się, że z powodów opisanych powyżej niosą ze sobą odmienne znaczenia. Nie są one jednak zupełnie niezależne. Związek pomiędzy rachunkowością kreatywną – czyli instrumentalnym traktowaniem obowiązków sprawozdawczych, a polityką rachunkowości – czyli zespołem wewnętrznie przyjętych (zakładowych) zasad rachunkowości, polega na tym, że jednym ze sposobów kształtowania sprawozdań finansowych (zatem jednym z narzędzi rachunkowości kreatywnej) jest instrumentalne kształtowanie polityki rachunkowości. Zależność tę ilustruje rys. 1.

Wynika stąd, że jednym ze sposobów (lecz nie jedynym) instrumentalnego kształtowania sprawozdania finansowego jest kształtowanie polityki rachunkowości (czyli wewnętrznych, zakładowych zasad rachunkowości). Lub inaczej: jednym z narzędzi rachunkowości kreatywnej jest manipulowanie (lub mniej pejoratywnie: instrumentalne kształtowanie) zakładowymi zasadami rachunkowości.

4. Cele rachunkowości kreatywnej w warunkach kryzysu

Rachunkowość kreatywna nie jest sztuką dla sztuki. Jej stosowanie musi być podporządkowane określonym celom, wyznaczonym jednostce przez zarząd w jej poszczególnych obszarach funkcjonalnych. Natomiast punktem wyjścia dla stanowienia poszczególnych polityk funkcjonalnych jest strategia jednostki gospodarczej oraz zmieniające się warunki zewnętrzne (otoczenie jednostki). Typowe cele, które mogą być realizowane za pomocą rachunkowości kreatywnej, przedstawia tab. 4.

Powołany w tytule niniejszego opracowania kontekst kryzysu ekonomicznego rodzi pytania: czy w jego warunkach (kryzysu czy też spowolnienia gospodarczego) jako bardziej istotne będą identyfikowane i realizowane jakieś szczególne cele rachunkowości kreatywnej? Czy realizację zamierzeń zarządu będą wspomagać inne narzędzia rachunkowości kreatywnej?

Częściowo odpowiedzi na to pytanie udziela tzw. teoria rachunkowości pozytywnej (*positive accounting theory*), która w brytyjskiej literaturze przedmiotu jest przyjmowana jako teoretyczne podstawy rachunkowości kreatywnej. W ramach rachunkowości pozytywnej wymienionych jest wiele teorii wyjaśniających motyw wykorzystania rachunkowości kreatywnej (zob. tab. 5).

Powstaje pytanie: które z wymienionych motywów (hipoteza systemu premiowego, hipoteza struktury kapitału, hipoteza wielkości, wygładzanie zysku, pranie zysku) będą szczególnie atrakcyjne dla zarządów w warunkach kryzysu ekonomicznego. Analizując najważniejsze skutki wynikające dla przedsiębiorstw z aktualnej sytuacji makroekonomicznej wskazane w pkt 2 niniejszego opracowania, można przypuszczać, że najbardziej palącym problemem jest zapewnienie bezpiecznego finansowania działalności bieżącej. Sugerowałoby to skłanianie się zarządów do podejmowania działań na rzecz uzyskania pozytywnego odbioru sprawozdań przez kredytodawców. To pozwalałoby podkreślić jako główne motywacje działań: hipotezę struktury kapitału

Tabela 4. Typowe cele rachunkowości kreatywnej i ich realizacja

Interesariusze	Pożądanе zachowanie	Zastosowane posunięcia
Akcjonariusze	zachowanie akcji i nabycie nowych	wykazanie znacznego zysku i dużej jego dynamiki (wzrostu)
Akcjonariusze	odstąpienie od wypłaty zysku	wykazanie dużych potrzeb inwestycyjnych; minimalizowanie zysku do podziału
Akcjonariusze	sprzedaż akcji	ukazanie małego zysku, słabej płynności, spadkowe tendencje zysku
Kredytodawcy	utrzymanie gotowości kredytowej	wysoki zysk i duża dynamika wzrostu; ukazanie jednostki jako terminowo realizującej zobowiązania
Dostawcy	gotowość do przedłużania terminów płatności	ukazanie jednostki jako terminowo realizującej zobowiązania, o dużym potencjale jako nabywca (rozwój)
Dostawcy	gotowość do obniżki cen	wykazanie niskiego zysku
Odbiorcy	przywiązanie i zaufanie do stałości dostaw	ukazanie rozwoju jednostki (przyrost majątku, inwestycje), duża dynamika zysku
Odbiorcy	akceptacja cen produktów	ukazanie niskiego zysku
Pracownicy	lojalność wobec jednostki i duże zaangażowanie w jej interesy	wysoki potencjał zysku (dynamika i poziom)
Pracownicy	powstrzymanie żądań płacowych	ukazanie niskiego zysku

Źródło: [Hasik 2004, s. 178].

Tabela 5. Wybrane motywy stosowania rachunkowości kreatywnej

Interesariusz – adresat działań	Motywy zarządu	Cel podejmowanych działań
1	2	3
Właściciele kapitału (własnego)	realizowanie własnych interesów zarządu, niezależnych lub częściowej sprzecznych z interesami całej organizacji (szczególnie właścicieli jednostki)	maksymalizacja wynagrodzenia zarządu w sytuacji uzależnienia go od określonych wielkości sprawozdawczych (hipoteza systemu premiowego)
		stworzenie gruntu dla spekulacji walorami jednostki
		pranie zysku (<i>big bath</i>) w przypadku przejścia władzy w jednostce przez nowy zarząd
		maskowanie słabej sytuacji jednostki dla unikania odpowiedzialności za niekorzystne efekty błędnych decyzji zarządu

1	2	3
	chęć wywołania wrażenia stałego i stabilnego rozwoju jednostki, który jest efektem celowych i planowych działań zarządu, nie zaś dziełem przypadku	skłonienie właścicieli do formułowania pozytywnej oceny działań zarządu, ufności w jego kompetencje i możliwości sprawowania skutecznej kontroli sytuacji jednostki w przyszłości (wygładzanie trendu zysku, <i>income smoothing</i>)
	zamiar zwiększenia udziału zatrzymanego zysku w finansowaniu działalności (szczególnie rozwoju) jednostki	skłonienie właścicieli do akceptacji planów akumulowania wypracowanego zysku
Kredytodawcy (oraz inni dawcy kapitału obcego)	dążenie do niwelowania ograniczeń w swobodnym kształtowaniu polityki finansowej (<i>hipoteza struktury kapitału</i>)	ukrywanie przesłanek umocowujących kredytodawców do ingerowania w politykę finansową zarządu lub do wprowadzania niekorzystnych dla jednostki zmian warunków udostępniania środków finansowych
	zapewnienie swobód (ewentualnie lepszych warunków) dostępu do zewnętrznych źródeł finansowania	skłonienie kredytodawców do formułowania pozytywnej oceny sytuacji obecnej i perspektywy rozwoju jednostki

Źródło: opracowanie na podstawie: [Hasik 2004, s. 260].

i wygładzanie zysku. Nie można wykluczyć również działań opisywanych przez hipotezę systemu premiowego, ponieważ zgodnie z nią zarząd będzie dążył do maksymalizacji swoich korzyści niezależnie od sytuacji wewnętrznej i zewnętrznej przedsiębiorstwa. Doskonałą ilustracją tej prawidłowości jest wypłacanie zarządom bankrutujących lub stojących na granicy wypłacalności banków wielomilionowych premii, paradoksalnie w wielu sytuacjach finansowanych z pomocy publicznej. Narzędziami pozwalającymi zrealizować te cele będą wszystkie możliwe działania (przekrój wszystkich narzędzi rachunkowości kreatywnej) skutkujące:

- 1) poprawą struktury kapitału – czyli poprawą dowodu wypłacalności,
- 2) maksymalizacją wartości kapitału własnego, a szczególnie
- 3) maksymalizacją wartości bieżącego wyniku finansowego.

Należy podkreślić, że istnieje bardzo wiele sposobów uzyskania ww. efektów za pomocą różnych rodzajów instrumentów⁷:

- 1) materialnych – czyli kształtujących bezpośrednio wartość aktywów, zobowiązań, a w efekcie wynik finansowy,
- 2) formalnych – najogólniej rzecz ujmując: związanych ze sposobem prezentacji rzeczywistości w sprawozdaniu finansowym oraz
- 3) czasowych – polegających na sterowaniu momentem: bilansowym, przeprowadzenia rzeczywistej transakcji, ujawniania informacji.

⁷ Jedno z kryteriów podziału instrumentów polityki bilansowej za K. Sawickim [2001].

5. Działania podejmowane w ramach rachunkowości kreatywnej w warunkach kryzysu

Z doświadczeń autora zdobytych w trakcie pracy w bankowości korporacyjnej wynika, że aktualna sytuacja makroekonomiczna zmusiła zarządy przedsiębiorstw w Polsce do szukania działań tworzących swoisty bufor amortyzujący negatywne skutki zmian na rynkach finansowych – „dewastujących” sprawozdania finansowe tych przedsiębiorstw. Szczególnie dwa czynniki wpłynęły bardzo istotnie na sprawozdania sporządzone za rok obrotowy 2008:

- a) bardzo istotne umocnienie się złotego w ostatnim kwartale 2008 r.,
- b) rosnące koszty finansowania.

Jeżeli zestawimy negatywny wpływ powyższych czynników z kolejnymi zmianami makroekonomicznymi:

- a) utrudnionym dostępem do finansowania bankowego,

b) spowolnieniem gospodarczym, często przekładającym się na spadek sprzedaży,

otrzymamy sytuację, w której przedsiębiorstwa nie tylko muszą znacznie bardziej intensywnie niż jeszcze 6-12 miesięcy temu konkurować o finansowanie na rynku kredytowym, ale mają do tego znacznie gorszą sytuację wyjściową (w postaci sprawozdania finansowego bezlitośnie obnażającego skalę oddziaływań zmiennych rynków finansowych).

Skutkiem tego wiele podmiotów gospodarczych zostało dotkniętych w swoich sprawozdaniach:

- a) zwiększoną wyceną bilansową zobowiązań finansowych spowodowaną:

- zwiększoną wyceną bilansową denominowanych w walutach obcych zobowiązań o charakterze pożyczek lub kredytów,
- ujmowaniem w bilansie zobowiązań z tytułu negatywnej wyceny instrumentów pochodnych (bez względu na to, czy są one instrumentami zabezpieczającymi czy czysto spekulacyjnymi),

b) bardzo istotnym przyrostem kosztów finansowych, często powodującym powstanie straty w rozrachunku rocznym:

- koszty finansowania zewnętrznego wzrosły o kilkadziesiąt procent w stosunku do roku ubiegłego,
- powstały koszty finansowe związane ze zwiększoną wyceną zobowiązań finansowych (kredytów denominowanych w walutach obcych, instrumentów zabezpieczających – w części nieobjętej rachunkowością zabezpieczeń),
- rozpoznano negatywne zmiany wartości godziwej aktywów finansowych notowanych na rynkach finansowych,

- c) spadkiem wartości kapitałów własnych w wyniku:

- poniesienia straty za rok obrotowy,

- ujawnienia negatywnej wartości kapitału z aktualizacji wyceny w wyniku ujawnienia w kapitale znacznych negatywnych wartości instrumentów pochodnych podlegających rachunkowości zabezpieczeń,
- d) spadkiem wartości aktywów inwestycyjnych – spowodowanym załamaniem na rynkach kapitałowych.

Warto zauważyć, że IASB, reagując na nadzwyczajne okoliczności wynikające z globalnego kryzysu zaufania do rynków finansowych, uelastyczył swoje podejście, zezwalając na złagodzenie wpływu tej sytuacji na sprawozdanie finansowe (przypomnijmy, że chodzi o umożliwienie zmiany kwalifikacji instrumentów finansowych z wycenianych w wartości godziwej przez wynik finansowy na wycenianie według skorygowanej ceny nabycia). Jest to w istocie wyjście naprzeciw jedynie firmom zaangażowanym istotnie w rynki kapitałowe (posiadającym duże portfele inwestycyjne). Dotyczy zatem przede wszystkim sektora finansowego – i uelastyczenia sposobu odnoszenia na wynik wyceny instrumentów typowo spekulacyjnych. Natomiast, jak wynika z powyższego, w zakresie innych skutków, najpoważniej oddziałujących na sprawozdania przedsiębiorstw sektorów niefinansowych, nie powstała żadna inicjatywa.

Czy w tej sytuacji dziwić powinny reakcje zarządów starających się zniwelować opisane powyżej efekty dla sprawozdań finansowych kierowanych spółek? Autor jest zdania, że takich działań powinniśmy się spodziewać.

Analizy wstępnych lub już zaudytowanych sprawozdań finansowych przygotowanych za rok 2008 potwierdzają występowanie wielu działań (nierzadko desperackich) podejmowanych przez zarządy w tym celu. Pośród tych, które występują najczęściej lub oddziałują w sposób najbardziej intensywny, można wymienić:

- przewalutowania z efektywną datą przed dniem bilansowym pożyczek udzielonych w walutach obcych przez podmioty powiązane z zastosowaniem kursu historycznego (tj. z dnia wpływu pożyczki) – przerzucanie w ten sposób negatywnych skutków wyceny zobowiązań w walutach obcych na pożyczkodawcę,
- modyfikowanie struktur instrumentów zabezpieczających w celu bardziej jednoznacznego dostosowania otwartych pozycji na rynkach walutowych do istniejącej dokumentacji polityki zabezpieczeń,
- zupełny brak informacji lub niepełną informację nt. zawartych transakcji rynków walutowych (często spekulacyjnych); zdaniem autora te działania jako nielegalne nie mieszczą się w granicach przyjętej na potrzeby niniejszego artykułu definicji rachunkowości kreatywnej,
- rozwiązywanie rezerw na zobowiązania.

Podjęwane są również działania związane ze zmianami w zakładowych zasadach rachunkowości (polityce rachunkowości) służące uzyskaniu podobnych efektów. Spośród nich wymienić możemy:

- przyjęcie wydłużonych okresów amortyzacji lub założenie wysokich wartości rezydualnych (odzyskiwanych) środków trwałych,

- aktywowanie szerszego zakresu prac projektowych jako koszty zakończonych prac rozwojowych,
- rozluźnienie polityki w zakresie aktualizowania aktywów obrotowych skutkujące mniejszymi odpisami aktualizującymi,
- dopisywanie *ex post* dokumentacji zabezpieczeniowej, a szczególnie dokumentacji powiązania zabezpieczającego w celu odniesienia negatywnych skutków wyceny na kapitał zamiast na wynik finansowy.

Warto nadmienić, że w aktualnym stanie prawnym znaczne osłabienie złotówki skutkujące istotnym uszczupleniem kapitałów własnych przy jednoczesnym zwiększeniu wartości zobowiązań może skutkować realnym ryzykiem złożenia wniosku o ogłoszenie upadłości spółki. W tej sytuacji działania zarządu mogą (i zdaniem autora powinny) być zdecydowane. Nie ma wątpliwości, że tymczasowe osłabienie krajowej waluty, które nie będzie w przeważającym zakresie rodzić skutków w postaci wypływu środków pieniężnych (po odwróceniu się sytuacji na rynkach walutowych, do którego najpewniej dojdzie w perspektywie kilku miesięcy), nie powinno być czynnikiem zagrażającym istnieniu przedsiębiorstwa ze względów formalnych. A takie ryzyko aktualnie występuje.

6. Podsumowanie

Podsumowując, należy stwierdzić, że terminy „polityka bilansowa” i „rachunkowość kreatywna” są zbieżne, choć nie są tożsame. Z kolei termin „polityka rachunkowości”, który na dobre zagościł w języku rachunkowości polskiej, może sugerować, że chodzi o jakieś konkretne działania. Natomiast jego zapożyczenie z tradycji anglosaskiej nie powinno powodować przypisywania mu odmiennego znaczenia od tego, z jakim mamy do czynienia w tamtej tradycji. Powinien być zatem używany w znaczeniu zasad (zakładowych, czyli przyjętych wewnętrznie) rachunkowości funkcjonujących w konkretnej jednostce gospodarczej, zgodnie z którymi sporządzane jest sprawozdanie finansowe. Natomiast ich instrumentalne kształtowanie może być jednym z wielu dostępnych narzędzi rachunkowości kreatywnej.

W artykule wskazano, że aktualna sytuacja gospodarcza wymusiła na zarządach podejmowanie działań zmierzających do ochrony zarządzanych podmiotów gospodarczych. Przede wszystkim do poprawy tych czynników (płaszczyzn oceny), które z punktu widzenia oceny zdolności kredytowej traktowane są jako niewralgiczne (struktura finansowania, płynność, rentowność). W przypadkach skrajnych działania podjęte w ramach rachunkowości kreatywnej mogą oddalić ryzyko prawne wystąpienia formalnych przesłanek do ogłoszenia upadłości – co jest szczególnie istotne w sytuacji, kiedy ze zmianami w sprawozdaniu nie następuje równoległe realne pogorszenie się sytuacji płynnościowej. Z sytuacją taką mamy do czynienia, gdy różnice z wyceny na dzień bilansowy nie przekładają się na realne przepływy pieniężne.

Literatura

- Blake J., Amat O., Dowds J., *The Ethics of Creative Accounting*, [w:] *Ethical Issues in Accounting*, red. C. Gowthorpe, J. Blake, Routledge, London and New York 1998.
- Cebrowska T., *Polityka rachunkowości – nowe określenie w prawie bilansowym*, [w:] *Rachunkowość i rewizja u progu 2002 roku*, Prace Naukowe Akademii Ekonomicznej we Wrocławiu nr 929, AE, Wrocław 2002.
- Hasik W., *Polityka bilansowa jednostki gospodarczej w teorii i praktyce*, Rozprawa dysertacyjna – Akademia Ekonomiczna we Wrocławiu, praca niepublikowana, 2004.
- Sawicki K. (red.), *Polityka bilansowa i analiza finansowa, nowoczesne instrumenty zarządzania firmą*, Ekspert, Wrocław 2001.
- Schweitzer M., *Ambiwalencja teorii rachunkowości: wartość dla akcjonariusza czy wartość dla interesariusza*, „Zeszyty Teoretyczne Rachunkowości SKwP” 2001, nr 6 (62).
- Stenogram z konferencji PTE nt. „Zagrożenia w działalności gospodarczej a prawo bilansowe”, 9 marca 2009 r., http://www.ptc.pl/pliki/2/11/Stenogram%20PTE_SKwP%2009.03.2009%20r.pdf.
- Szymczak M. (red.), *Słownik języka polskiego*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2000, wersja elektroniczna.
- Webber J., Kufel M. (red.), *Wprowadzenie do rachunkowości spółek*, Park, Bielsko-Biała 1993.
- Ustawa z dnia 29 września 1994 r. o rachunkowości, DzU, nr 121, poz. 591 z późn. zm.

ACCOUNTING POLICY AND CREATIVE ACCOUNTING VERSUS FINANCIAL CRISIS

Summary: The paper deals with two issues related to creative accounting phenomenon. Firstly, it focuses on terminological analysis of two related phenomena: accounting policy and creative accounting which are very often mistakenly treated as equivalent in Poland. Secondly, the author analyses the current impact of global financial crisis on the usage of creative accounting – especially regarding financial instruments impact on financial reports. The author believes that CFO's which are put under extreme pressure from financial markets (mainly banking sector) find creative accounting as more tempting. As a result the usage of creative accounting is more often identifiable. The author argues that in extreme situations (such as identifying the formal prerequisites of bankruptcy declaring) the usage of creative accounting may be beneficial for all stakeholders.

Keywords: creative accounting, accounting policy, balance sheet policy, financial reporting, financial crisis.